

ЗА НЯКОИ ОСОБЕНОСТИ В УСТРОЙСТВОТО НА КАТОЛИЧЕСКИТЕ НЕКРОПОЛИ В ЮЖНА ФРАНЦИЯ

Теменуга Георгиева

ABOUT SOME PECULIARITIES OF THE STRUCTURE OF THE CATHOLIC NECROPOLIS IN SOUTHERN FRANCE

Temenuga Georgieva

Abstract: *The purpose of this report is to promote the field results of ethnographic expedition in southern France remained unpublished until now. The fieldwork was conducted in the cities of Montpellier, Nimes, Kalvison and Seth. The main task of ethnographic research was to establish the peculiarities of the structure and layout of the Catholic cemeteries and the preconditions for them. The collected materials and observations relate to the Catholic cemetery in the southern French province of Languedoc, covering the period from mid-nineteenth century to the late twentieth century. They include mostly information about their location and organization development and layout of tombstones, revealing some features of features of the burial and commemoration practice Christians-Catholics in this region. The set materials outline the typical appearance of their stone „city of the dead“, with its impressive monumental memorial architecture.*

Keywords: *field materials; Catholic cemetery; tombstones; burial and commemoration practice.*

Настоящото съобщение е базирано основно на емпирични материали от теренни етноложки проучвания, непубликувани до момента. Във фокуса на изследователския интерес са особеностите в развитието, устройството и оформлението на католическите некрополи в южната част на френската провинция Лангедок¹. Използваните материали се отнасят за периода от средата на XIX до края на XX в. Те включват най-вече информация за тяхното местоположение и организация, за развитието и оформлението на надгробните паметници, като разкриват и някои особености на погребалната и поменална практика при християните католици в този регион.

---

¹ Теренната работа, проведена в градовете Монпелие, Ним, Калвисон и Сет, бе под ръководството на проф. д-р Мария Иванова и покойния вече доц. д-р Николай Колев. Използвам възможността още веднъж да изкажа своята благодарност към проф. Иванова за професионалните съвети, напътствията и насърчението относно етноложките ми занимания, както и за всичко, на което ме е научила в чисто човешки план.

В своето многовековно съществуване различните християнски общности (католици, православни, протестанти) са съхранили специфичните особености на своята религиозна култура. Независимо от това основната характеристика на техните некрополи остава неизменна – те са „място за последен отдиш“, място за поклонение, размисъл и скръб. Тяхното осмисляне като своеобразно култово място, свързано с мъртвите предци, е предпоставка за възникването на множество табута, морални задължения и правила, чието нарушаване повсеместно се осъжда. В християнския свят некрополите по традиция се освещават, като неслучайно в хода на развитие и разпространение на християнското учение те започват да се обособяват в непосредствена близост до църковните сгради – сами по себе си сакрализирани чрез съдържащите се в тях реликви. Тази практика се развива в тясна връзка както с основната доктрина на християнската вяра – възкресението на мъртвите, така и с широко разпространилия се култ към светците и мъчениците, включващ почитането на техните негленни останки². Без съмнение използването на прилежащото и вътрешното пространство на църковната сграда за погребения следва стремежа на вярващите да бъдат положени след смъртта им колкото е възможно по-близо до съхраняваните там свети мощи или реликви. Презумпцията е, че близостта със сакралното увеличава шанса за спасение и възкресение на мъртвите. В този смисъл погребенията в храма или в непосредствена близост до него се явяват голяма привилегия, запазена най-вече за ктиторските семейства, първенците и благодетелите на селището или църковните служители [Fischer, N. 1996, S. 22–23; Friedhof ... pass, S. 6]. Тази погребална практика е позната повсеместно както сред християните католици, така и в източноправославния свят, където на места обособилите се по този начин „вътрешноградски“ некрополи са използвани почти до средата на XIX в. [Вакарелски, X. 1990, с. 138–139]³.

Нарастването броя на населението, разширяването на селищата, както и обосноваването изисквания от здравно-хигиенен характер, са основните причини за появата на гробищни паркове в покрайнините или недалеч извън населените места [Friedhof ... pass, S. 4, 6]. Под влияние на идеите на Реформацията такива гробищни паркове се изграждат спорадично още през XVI в., предимно в протестантските евангелистски общности. Въпреки това тази тенденция се развива осезаемо едва в последните десетилетия на XVIII и началото на XIX в. Свидетелство за това са редицата документи, включващи препоръки и задължителни указания в тази насока, запазени във Франция, Австрия, Германия и други европейски държави. В резултат на въведените тогава административни мерки се появяват първите извънселищни некрополи, които към средата на XIX в. вече са наложени трайно в западноевропейската погребална традиция. Тяхното изграждане е предварително планирано и съобразено с общата инфраструктура на селището [Fischer, N. 1996, S. 34–42]. Наличните сведения сочат, че у нас тази практика се утвърждава окончателно в годините след Освобождението [Вакарелски, X. 1990, с. 138].

---

² Съобразно тази основна доктрина християнската църква налага трупололагането като погребален обичай, като табуизира „езическото“ трупозигаряне.

³ В единични случаи, отнасящи се най-вече до погребения на представители на висшия църковен клир или членове на монархически фамилии, тази практика съществува и днес.

Независимо от тяхното местоположение некрополите се осмислят повсеместно като организирана среда за връзка между живите и мъртвите, с което се свързват редица ритуални, морални и административни правила и възбрани. Те регулират съответните норми на почтително поведение и целят осигуряване на защита и охрана на местата за вечен покой, външен израз на което в по-ново време е издигането на огради, заключването на входовете на гробищните паркове и установяването на правила за посещение. На практика в хода на развитието на човешката цивилизация нарушаването на спокойствието на мъртвите, оскверняването на гробовете (респ. гробните съоръжения) и тяхното ограбване се осъждат и наказват във всички културни общества [**Friedhof ... pass, S. 3**]. Тези разбирания и нагласи намират своеобразно отражение и в организацията и в облика на самите некрополи.

Свидетелство за това са и проучените католически гробища в Южна Франция. Както бе посочено по-горе, към средата на XIX в. вече е налице повсеместната практика за обособяване на гробищното пространство извън селището, като за целта се избира широко и равно място. Това, разбира се, невинаги се съблюдава предвид ландшафтните особености на отделните селища. Пример в това отношение е разположението на внушителното „Морско гробище“ в крайбрежния френски град Сет, което датира от 30-те години на XIX в. То е разположено терасовидно върху стръмен ветровит скат на края на града, точно срещу пристанището и морето. Местоположението му е съобразено с хигиенните изисквания, като освен това подчертава връзката на местните жители – моряци, търговци и рибари – с морето.

Без значение къде е разположено католическото гробище, то впечатлява със своята монументалност и внушителност. Задължително се огражда с високи (над човешки ръст) зидове, които ограничават погледа към вътрешността. Така обособеният „град на мъртвите“ има своя специфична хоризонтална и вертикална структура, която с времето търпи някои неизбежни промени. Вътрешното му устройство наподобява парк с множество алеи, покрай които се редуват персонални гробове, обозначени с различни по големина и форма надгробни паметници, и каменни, пишно украсени фамилни гробници, които са особено характерни за католическата погребална традиция. В хода на теренната работа се установи, че при тяхната подредба не се спазва строго определена ориентация. За разлика от православните гробища, където задължително се съблюдава правилото, мъртвите да се погребват с лице на изток [**Вакарелски, Х. 1990, с. 125, 128**], в католическите явно няма стриктни изисквания в това отношение. Гробните съоръжения в тях се разполагат приоритетно в посока изток–запад, но се срещат ориентирани и в други посоки. При ситуирането им определящ е по-скоро стремежът към рационално използване на свободното място, като целта е осигуряването на удобен подход, съобразен с оформените алеи.

Проучените католически гробища в Южна Франция, изградени около средата на XIX в., разполагат с параклис или малък храм. Възприемани някога като култови сгради, където с ритуална цел са се полагали мъртвите, те все повече губят тази своя функция, като в по-ново време са изместени от обредния дом. Характерен отличителен маркер на католическите гробища е издигнатият самостоятелно, висок около 3–4 м, метален кръст или каменен обелиск с железен кръст

отгоре. Той се явява символ не само на християнската вяра, но и на принадлежността към Католическата църква.

При теренното проучване се установи използването на два способа за погребване на мъртвите – чрез трупополагане и чрез трупоизгаряне (кремация), като второто се развива като погребална практика най-вече в големите градски центрове през втората половина на XX в.⁴ Разрастването на градовете поражда все по-големи трудности при осигуряването на гробни места и разширяването на гробищните паркове, поради което кремацията се явява единствената разумна, достъпна и дори икономически по-изгодна алтернатива. Независимо от разпространението и популяризирането на тази практика в католическите общности доминиращо през посочения период е погребението чрез трупополагане. Изборът на място за гроб се свързва с повсеместната представа за него като „последен дом“ за мъртвия, поради което се спазват някои общовалидни правила. В повечето случаи отделните родове и фамилии разполагат с обособени парцели в рамките на некропола, като при техния избор се наблюдава известна социална диференциация, проявяваща се и в монументалната мемориална архитектура. Широко разпространена практика при католиците е използването на фамилно гробно съоръжение, където се погребват членове на едно семейство, а понякога и най-близки родственици. Независимо дали са персонални или фамилни, гробовете се маркират задължително с надгробни паметници, отличаващи се по своята форма, големина, материал и начин на изработка и пластична украса.

Ограничената площ на некрополите и необходимостта от осигуряването на нови места налагат преизползването на старите и запустели гробове, което е обичайна практика при липсата на наследници. В този случай костите се вадят и се полагат в определен за целта общ гроб. Това е задължение на съответната община, като в кметството се пази списък на покойниците, чиито кости се намират в общия гроб. Според въведените в Калвисон административни правила е възможно закупуване на гробищни парцели, като има две опции, даващи право на ползване за период от 80 до 100 години или за вечни времена. Когато не е закупено такова право, костите на погребаните престояват в съответното гробно място само 5 години, след което се вадят и се преместват в специално обособена за целта обща гробница.

В проучените католически гробища в Южна Франция са налице три типа надгробни паметници: вертикални, хоризонтални и смесен тип (съставени от две плочи – вертикална и хоризонтална). Наред с тях се срещат гробници или мавзолеи с архитектурен обем, който с времето търпи промяна по отношение на големина, форма и украса. Характерен за всички надгробни съоръжения е белият цвят на строителния материал – бял мрамор, варовик, цимент, което е типично за целия Средиземноморски регион.

Според наличните сведения най-старите надгробия се състоят само от вертикален паметник, издиган обичайно до главата на погребания. Той представля-

---

⁴ Някои източници сочат, че кремирането е било забранено до 1963 г. [Obermann, N. 2007, pass., S. 3]. Въпреки догматичните възражения на Католическата църква, тази погребална практика добива все по-широко разпространение в европейските държави.

ва четвъртата (квадратна, правоъгълна или тристенно оформена в горния край) каменна плоча, с вдълбани обозначителни надписи. В хода на теренната работа в Калвисон бяха локализирани няколко, запазени все още, маркирани с подобни паметници стари гробове от XIX в. Характерно за тях е наличието на жива растителност и ограждането им с метална декоративна решетка, която се асоциира с металните рамки на някогашните легла. По този начин гробът е оформен символично като „последно ложе“ на мъртвия.

За разлика от старите гробове, които обикновено са единични, обособените в по-ново време са както персонални, така и общофамилни, видно от наличните надписи. Те са маркирани с надгробни паметници от хоризонтален или смесен тип. Хоризонталните надгробия се състоят от правоъгълна каменна или мраморна плоча, поставена стъпаловидно върху нисък постамент, покриващ цялата повърхност на гробното място. Някои от тях са украсени с голям, релефен „латински“ кръст. Върху самата плоча или върху допълнително занитени отгоре по-малки плочки от чер или бял мрамор са разположени обозначителни надписи, често изпълнени с позлатени букви. Те включват името и възрастта на покойника, респ. годините на раждане и смърт, като някъде възрастта е много точно означена, напр. *„45 години, 3 месеца и 20 дни“*. Тези данни се допълват понякога от кратки биографични бележки или епитафии. Показателен е текстът на една от тях: *„Аз се присъединявам към тези, които обичах и очаквам тези, които обичам“*.

Масова практика в католическите гробища в Южна Франция е поставянето на смесени надгробни паметници, състоящи се от вертикални и хоризонтални каменни или мраморни плочи (обр. 1.). Вертикалните се поставят откъм главата на погребания и се отличават с разнообразна форма и големина, като някъде тяхната роля изпълнява каменен обелиск или обемен кръст, издигнат върху масивен постамент. Няма разлика между надгробните паметници за мъже и жени, като в днешно време това се отнася и за некръстени или самоубийци. Обозначителните надписи са същите като при хоризонталните надгробия. И докато големината на последните е относително унифицирана (покриват изцяло стандартното гробно място), то височината на вертикалните паметници варира в рамките между 1 и 2–2,5 м, което предопределя внушителния монументален облик на католическото гробище като цяло.

По време на теренната работа в „Морското гробище“ в гр. Сет бяха локализирани паметници, които се отличават от описаните по-горе видове. Такова изключение е паметникът върху гроба на франкмасоните, който представлява висок около 3 м каменен обелиск, върху лицевата страна на който са разположени релефни изображения на пергел и три малки полусфери, символизиращи знака на тайното общество. С необичаен външен вид се отличава и едно надгробие, върху чиято хоризонтална плоча има скулптирана човешка фигура от мрамор, изобразена в погребална поза и одежди, наподобяващи средновековни доспехи. Интерес представлява и надгробният паметник на морски капитан, чието оформление носи информация за изпълняваната приживе професия. Той се състои от една хоризонтална каменна плоча, оградена с метална верига, в четирите ъгъла на която са поставени метални котви.

В католическото гробище в Калвисон са погребани войници от селището, загинали в двете световни войни. Техните гробове са разположени на обособено за целта място. Те са обозначени с метални табелки във формата на сърце, на които освен тривиалните данни е изобразено и френското знаме. В случай че тялото липсва, същият знак се поставя върху надгробния паметник на някой член на семейството на загиналия войник. Той олицетворява така нареченото „свещено сърце“, което се осмисля като символ на Светия Дух и е на особена почит сред католиците⁵.

По сходен начин са маркирани и старите детски гробове в Калвисон, които са разположени на отделно място и са ориентирани в посока север-юг. При тях също липсват обичайните надгробни плочи и кръстове, а ролята на паметник изпълняват метални табели, оформени като сърца. В по-ново време детските гробове се маркират с описаните по-горе надгробия от смесен тип, като често върху тях може да се види малка скулптура на св. Йосиф (Сент Жозеф), представен в цял ръст и държаш дете в ръцете си. Неговата статуя неслучайно се поставя от родителите на гроба на починалото им дете, тъй като св. Йосиф е много почитан сред католиците като закрилник и покровител на децата в семейството.

Наред с персоналните погребения се практикуват и погребения във фамилни гробници и мавзолеи, които имат свой специфичен външен облик. Най-старите, запазени в Калвисон, са от края на XVIII в. и представляват монументални каменни постройки с различен обем и пищна украса. Те се състоят от едно помещение и завършват с двустрешен или плосък покрив, увенчан с кръст. Изградени са на нивото на терена и по своята, наподобяваща къща, форма се възприемат като „последен дом“ или „дом за вечен покой“. Лицевата страна на някои от тях е украсена с декоративен каменен фриз и каменни пиластри, разположени от двете страни на входа, затварян с тясна двукрила врата. Над него се изписва фамилното име. Вътрешността на гробниците представлява сравнително малко помещение, върху чиито стени са монтирани правоъгълни мраморни плочи с различна големина. Върху тях са изписани имената и годините на раждане и смърт на членовете на фамилията, погребани в гробницата. Често на стената под плочите се поставят релефно-пластични изображения на венци, изработени от камък, мрамор или порцелан. Вътрешното пространство е празно, като обичайно е наличието на няколко вази с изкуствени цветя, поставени на пода. Под него е вкопана самата гробна камера. В миналото монументални фамилни гробници от този тип се явявали белег за по-висок социален и имуществен статус и обикновено са разполагани в обособени парцели на католическото гробище.

Практиката да се строят фамилни гробници все още е запазена, като в ново време те са значително по-ниски и тяхната форма коренно се различава от по-старите, приличащи на къщи, каменни постройки. Съвременната гробница се състои от масивен каменен саркофаг с височина около 60–70 см, поставен върху невисок каменен постамент (обр. 2.). Входът представлява сравнително малък отвор в основата на лицевата страна, покрит с циментирана плоча, която при ново погребение

---

⁵ Символиката на сърцето олицетворява още връзката между телесното и душевното, тленното и свящото.

ние се демонтира. На срещуположния край се издига вертикална каменна стела, върху която се изписва фамилното име или името на представител на рода, погребан пръв в гробницата. Имената на погребаните по-късно членове на фамилията невинаги се изписват. Когато това се прави, се използват малки мраморни плочки, занитени отпред от двете страни на входния отвор.

Подземната част на гробницата се състои обикновено от две нива, където са разположени циментови ниши. В зависимост от големината капацитетът ѝ е от 8 до 12 погребения. Често в една и съща гробница се полагат покойници на две близки, сродени фамилии. Така например заедно могат да бъдат погребани брат, сестра и техните съпрузи. В такъв случай фамилната гробница става място за вечен покой на снахата и зетя, но само ако семейството ги е приемало безрезервно. Все пак традицията повелява след смъртта синът да бъде положен в родовата гробница, но това не е задължително съблюдавано правило. Водещият принцип е да се погребват заедно хора, които приживе са се разбирали добре.

Стремежът към художествено-естетическо оформление на надгробните паметници е ясно изразен при католиците. Така например надгробните плочи (хоризонтални или вертикални) масово са украсени с релефно-пластични изображения на кръстове от латински тип, маркиращи принадлежността към Католическата църква⁶. Те заемат централно място и впечатляват със своите внушителни (около 2/3 от височината и ширината на паметника) размери. Различни по големина скулптирани каменни кръстове се поставят често и върху надгробните пирамидални паметници, като присъстват задължително върху старите, наподобяващи къщи, семейни гробници. Самите вертикални паметници се отличават с голямо разнообразие на форми и обем.

Художественото оформление на надгробията се допълва много често от малки каменни пластики, представляващи ангелчета в молитвена поза, фигури на Христос, Богородица или на различни светци, възприемани като покровители и закрилници. Присъствието на подобни скулптурни изображения е обичайно за католическите гробища във Френския юг и се осмисля в тясна връзка с религиозните вярвания и представи. За разлика от тях, много рядко могат да се видят снимки или наподобяващи портрет релефи.

Много характерни са и възпоменателните мраморни плочки, наподобяващи разтворена книга, които се поставят изправени върху хоризонталната надгробна плоча. Чрез тях близките отправят символично послание към мъртвия, че не са го забравили. Позлатените надписи върху тях са кратки посвещения от типа: „*На нашата баба, майка и свекърва*“, „*В памет на ...*“, „*Тук почива ...*“ и др. Площта около надписите обикновено е украсена с рисувани или вдълбани флорални орнаменти, а понякога – и с вградени месингови цветя. Нерядко вместо тях могат да се видят изобразени различни фигури, символизиращи професията или любимото занимание на покойния, като конник, футболист, глава на бик, котва и т.н. Наред с тези малки плочки послания върху хоризонталното надгробие се поставят и каменни или керамични венци от стилизирани цветя, предимно рози, които понякога имат

---

⁶ Това не се наблюдава при гробовете на протестанти, които при липсата на отделно обособено за тях място нерядко се погребват в католически гробища.

декоративна позлата. Често срещани са и разноцветните порцеланови рози и теменуги, оформени поединично или като венец. Особено предпочитана е теменугата, считана за цвете незабравка, т.е. символизираща „незабравата“, вечната памет към покойния. Такива възпоменателни знаци се поставят задължително на празника „Вси светии“ (1.XI.) и на годишнината от смъртта. Независимо че имат поменален характер, със своята изящна художествена изработка и семантична натовареност те допринасят за цялостното внушение и оформление на надгробния паметник.

В старите католически гробища в Южна Франция най-често срещано дърво е кипарисът. Възприеман като погребално дърво, той символизира оста на света, по която душите на мъртвите се издигат на небето⁷. В съвременността тази представа е значително избледняла и все повече губи своя смисъл, поради което броят на дърветата в гробищата осезаемо намалява и все по-рядко могат да се видят цели кипарисови алеи. Като цяло живата растителност присъства ограничено в католическите гробища. Рядкост са гробовете, покрай които в сандъчета или саксии могат да се видят циклами, маргарити, теменуги, камелии, коледни рози и др. Редом с тях са поставени и вази с изкуствени цветя, които са много по-разпространени предвид по-лесната и финансово по-изгодна поддръжка⁸. Всичко това, съчетано с монументалните надгробни паметници и масовото бетониране на оформените алеи и пътеки между тях, превръща католическото гробище в застинал каменен „град на мъртвите“.

В последните десетилетия все повече се налага практиката на трупоизгаряне – кремацията. Това води както до промяна на вътрешното оформление на гробищното пространство, така и до промяна на надгробните паметници. Те биват заменени от доста по-малки, семпли мраморни плочи, закриващи циментовата ниша в специално изградения общ мемориал (колумбариум), където се поставя урната с праха. Върху тях се изписват имената и възрастта на покойния. Съобразно наличната площ самият мемориал представлява обикновено висока около 2,40–2,50 м бетонна (еднолицева или двулицева) стена с различна дължина и ширина, в която на няколко реда са разположени нишите за урни. Поради ограниченото място на земята пред тях се поставят предимно букети от изкуствени цветя. Липсват обичайните кръстове и каменни статуи на светци. Характерните възпоменателни знаци като каменни плочи послания, стилизирани венци и цветя също липсват или се срещат много рядко.

Настъпващите промени в погребалната традиция и промените в демографския облик на по-големите селища неизбежно оставят отпечатък върху облика на традиционното католическо гробище. С времето то постепенно се превръща в светско гробище, където се погребват не само католици, но и протестанти и представители на други християнски вероизповедания. Въпреки че продължава да се възприема и почита като култово място, то започва да изпълнява и други обществени функции. Заради художествената стойност и разнообразие на старинните надгроб-

---

⁷ Кипарисът е типичен за Френския юг, докато в Елзас напр. функцията на погребално дърво изпълнява борът.

⁸ Живи цветя се засаждат най-вече върху протестантските гробове, които обичайно са оградени с метална решетка и са обозначени само с вертикален надгробен паметник.

ни паметници и най-вече заради погребаните в него известни публични личности (писатели, поети, артисти, музиканти, политици и др.) гробището не се посещава вече само от опечалени близки, но става и атрактивно място за туристически посещения. Значими в културно-историческо отношение гробове, гробни съоръжения и дори цели гробища се поставят под закрилата на закона, като някои постепенно се превръщат в съвременни „поклоннически дестинации“ [Friedhof ... pass., S. 3]. Своеобразен пример в това отношение е „Морското гробище“ на гр. Сет, където е погребан Пол Валери (1871–1945) – един от най-великите френски поети символисти, чийто гроб е обект на специален посетителски интерес⁹. Тази тенденция се наблюдава не само във Франция, но и в много други държави по света.

Изложените в настоящото съобщение материали и наблюдения от проведената в Южна Франция етноложка експедиция не изчерпват застъпената тема и са преди всичко илюстрация на резултатите от теренната работа. Въпреки това те дават представа за някои особености на погребалната и поменална практика на християните католици в изследвания регион и очертават характерния облик на техния каменен „град на мъртвите“, впечатляващ със своята организация и монументална мемориална архитектура.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Публикации

Вакарелски, Х. 1990 – Христо Вакарелски. Български погребални обичаи. Сравнително изучаване. София: БАН, 1990 [Hristo Vakarelski. Balgarski pogrebalni obichai. Sravnitelno izuchavane. Sofia: BAN, 1990.]

Интернет базирани източници

Fischer, N. 1996 – Norbert Fischer. Vom Gottesacker zum Krematorium – Eine Sozialgeschichte der Friedhöfe in Deutschland seit dem 18. Jahrhundert. Böhlau, Köln/Weimar/Wien 1996. Електронна версия: <<http://ediss.sub.uni-hamburg.de/volltexte/1996/37/html/Kap-1.pdf>> (достъпен: ноември 2015). <https://ediss.sub.uni-hamburg.de/volltexte/1996/37/pdf/Dissertation_gesamt.pdf> (достъпен: октомври 2019).

Friedhof ... pass. – Friedhof. <<https://de.wikipedia.org/wiki/Friedhof>> (достъпен: октомври 2019).

Obermann, N. 2007 – N. Obermann. Der Ort: der Friedhof. <<http://www.arte-edition.de/item/979.html>> (достъпен: ноември 2015).

---

⁹ До неговото погребение гробището се посещава само от жителите на гр. Сет, след което става много популярно и дори започва да се нарича „Гробището на Пол Валери“. То започва да се свързва и с една известна негова поема, озаглавена „Морско гробище“, писана през 1920 г.

Обр. 1. Католическото гробище в гр. Калвисон, Южна Франция.
На заден план – старинна фамилна гробница. Сн. Т. Георгиева

Обр. 2. Съвременна фамилна гробница в католическото гробище
в гр. Калвисон, Южна Франция. Сн. Т. Георгиева